

URTX

ITINERARI PELS DOCUMENTS RELATIUS A L'ASSALT
DEL CALL DE TÀRREGA DE L'ANY 1348

Josep Xavier Muntané Santiveri

ITINERARI PELS DOCUMENTS RELATIUS A L'ASSALT DEL CALL DE TÀRREGA DE L'ANY 1348

Abstract

El artículo recupera diversos documentos ya publicados sobre el asalto que a mediados de 1348 sufrió la judería de Tàrrega como consecuencia de las acusaciones que se formularon contra los judíos de haber propagado la peste negra por Europa. Aunque la de Tàrrega no fue la única judería de la Corona catalano-aragonesa en ser atacada, los diversos testimonios documentales (tanto los que proceden de la Cancillería Real como el del rabino oscense Hayyim Galipapa, preservado en la crónica medieval judía de Yosef ha-Kohen) coinciden en asignarle el triste honor de haber sido la que sufrió el episodio más cruento. El artículo relee atentamente la documentación estante con el fin de encontrar y contrastar posibles respuestas a algunos de los interrogantes que un suceso de tal magnitud nos suscita, tales como: la fecha y el lugar del ataque, el objeto del mismo, los atacantes y sus motivos y las consecuencias que tuvo para ambas partes.

This article reviews several previously-published documents detailing an attack in the middle of 1348 which occurred in the Call in Tàrrega. This happened as a consequence of the accusations made against the Jews, of spreading the Plague throughout Europe. Although the Jewish area in Tàrrega was not the only one in the Catalan kingdom to be attacked, the different documented testimonies (from the Royal Chancellery and the Huescan Rabbi Hayyim Galipapa, whose words were preserved in the medieval Jewish chronicle of Yosef ha-Kohen) bestow the sad honour of it having been the bloodiest. The article revisits the existing documents to compare and contrast the possible answers to some of the questions an event of such magnitude provokes, specifically: the date and the place of the attack; its objective; the attackers and their motives; and the resulting consequences for both sides.

Paraules clau

Jueus, call, pesta negra, avalot, 1348, Tàrrega, Galipapa.

¹L'any 1348, una epidèmia de pesta va delmar la població europea. Els territoris de la Corona no en van ser l'excepció, i una mortaldat de proporcions apocalíptiques (les fonts de l'època s'hi refereixen com a Judici Diví) es va abatre per les viles i ciutats, darrant homes, dones i infants de tots els estaments socials. Pocs es plantejaren de fer front a l'epidèmia amb mentalitat científica en una època en què la natura i la història es creia que estaven en mans de Déu. Per què, doncs, Déu havia desfermat la seva còlera? La resposta en l'imaginari col·lectiu només podia ser una i la mateixa independentment de la religió que professés qui es fes la pregunta: pels pecats comesos, tant els propis com els aliens. Déu volia posar fi a la inclinació pecaminosa de la humanitat bo i fent-li notar de manera ben palesa que res d'aquest món dura per sempre i que tot depèn de la seva voluntat. Una lliçó dura, però clara, que pocs havien d'oblidar i que havia de provocar un increment de santedat i d'obres virtuoses pertot arreu.

Varen morir cristians i varen morir jueus. Però per als jueus que la pesta va estalviar-los la vida, al Judici Diví li va seguir el judici dels homes: enquistats dins d'una societat cada cop més uniformement cristiana, la seva sola presència provocava el rebuig dels qui no només no eren com ells, sinó que, a més a més, constituïen la majoria dominant. La tosuderia dels jueus i les jueves a no convertir-se podia ser vista com un desafiament no només contra les autoritats religioses, sinó

també contra l'ideal de societat que, amb el vistiplau de Déu, s'anava configurant. Tant era, llavors, dir que la presència jueva era un dels motius pels quals Déu havia enviat al món aquella pesta, que dir que havien estat els mateixos jueus els culpables d'estendre-la emmetzinant els pous d'aigua dolça. Ja feia temps que la seva vida i la seva religió emmetzinaven la pau i l'economia de la societat cristiana... especialment l'economia.

Efectivament, a la davallada demogràfica li va seguir també una davallada econòmica d'igual magnitud: la pèrdua irreparable de mà d'obra va deixar mig erms els camps i mig buits els tallers dels menestrals; en moltes famílies s'havia perdut el qui era la font d'ingressos... Ràpidament van pujar els preus d'uns aliments escassos i els salaris dels pocs artesans que encara podien treballar. I sense anar tan ràpid, sinó al ritme prefixat abans que no s'abatés la pesta sobre el Principat, s'anaven apropant o ja s'havien acomplert els terminis de retorn dels préstecs que molts cristians havien sol·licitat als jueus. Si en condicions normals el retorn del diner prestat, juntament amb el pagament de l'escreix estipulat, ja és prou feixuc, imaginem-nos en una situació de crisi tan excepcional com l'ocasionada per la pesta. En la mentalitat de l'època, obsedida a cercar culpables, si aquells jueus eren l'obstacle principal pel qual no es podia acomplir del tot l'ideal de societat cristiana, en aquell moment concret de crisi, els deutes contrets amb ells esdevenien una ame-

¹ Agraeixo a fra Lluís Solà, monjo de Poblet, l'amable i acurada lectura i correcció que ha fet de les traduccions al català dels textos llatins que apareixen al cos de l'article i que, per no destorbar la lectura del text, he incorporat en forma de nota a peu de pàgina; també agraeixo a Lindsey Tilling la traducció a l'anglès del resum que encapçala aquesta col·laboració, i a l'Oriol Saula, del Museu Comarcal de Tàrraga, la tria gens fàcil de les fotografies que veureu al llarg del text.

Part alta del carrer de l'Estudi de Tàrraga, carrer que vertebrava el call de Tàrraga.

Aquest tram comunica amb el carrer Major. Tot i la proximitat del call al centre neuràlgic de la vila no es va poder impedir per part de les autoritats que el call fos assaltat l'any 1348. Fotografia: Oriol Saula, MCUT.

naça real per a l'existència d'aquella societat. És per això que quan els calls van ser atacats, es va prendre com a punt de mira tant les persones físiques que hi vivien com els instruments debitoris i els manuals de comptes que s'hi custodiaven.

La comunitat jueva de Tàrraga n'és un bon exemple. Tot i tractar-se d'una aljama de florida tardana, ja que els primers textos que documenten una presència jueva a Tàrraga provenen de les darreres dècades del segle XIII, i també d'una aljama menor, quan se la compara amb les aljames de les grans ciutats del Principat, els documents que hem rellegit atentament i que són la base d'aquest article apunten a què va ser víctima d'un epi-

sodi de gran violència com a conseqüència de la pesta negra. De quins documents es tracta? La major part van ser publicats els anys 1956 i 1959 per Amada López de Meneles. Són documents que provenen de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que reflecteixen la constatació del problema, és a dir, l'amenaça real d'atacs contra la població jueva, i els intents, per part del rei, de fer-hi front primer i, un cop perpetrats els assalts als calls, de fer justícia i restablir la situació. Amb ells es pot resseguir, encara que sigui mínimament i amb molts buits, l'evolució del conflicte. A més a més, el gran nombre de documents expedits amb motiu de l'atac al call de Tàrraga facilita aquest seguiment en el nostre cas. I n'apunta la rellevància.²

² A més d'aquests reculls de documents, la major part dels quals era inèdita, Amada López va escriure un article sobre els atacs als calls catalans que es van produir com a conseqüència de la pesta i que és de consulta obligada (López, 1959, p. 1). Hi tracta de manera detallada alguns d'aquests assalts servint-se de la informació continguda en els documents que havia recollit. L'assalt al call de Tàrraga es troba a les p. 115-126 i és, d'entre tots els que ella estudia, el que té una extensió més gran (el precedeixen els capítols dedicats als assalts al call de Barcelona, p. 97-106, i al de Cervera, p. 106-115, i el segueix l'estudi, més general, dels assalts als calls de Lleida, Girona i València, p. 126-131). López estructura la seva presentació a manera de relat històric, observant escrupolosament la cronologia dels fets, i aporta informació documental, potser de caire més marginal, no continguda en els reculls que ella havia elaborat prèviament. Com que tant ella com jo partim, doncs, d'una base documental gairebé idèntica, és normal que el meu article, més posterior, mostri algunes coincidències amb el seu, encara que també és cert que el plantejament del meu article, això és, les preguntes que m'he fet i que aquest mira de respondre, no és el mateix. Cap estudiós exhaureix les diverses i variades interpretacions d'un document, ja que aquestes no només depenen de la potencialitat del text, sinó també, i en gran mesura, de l'ull que l'escruta, mai igual.

L'altre document que he rellegit és el relat d'aquest episodi que l'historiador renaixentista jueu Josef ha-Kohen va incloure en una de les seves obres. L'he consultat en la seva llengua original, l'hebreu, que és amb la qual el presento també aquí, per tal de poder copsar i mostrar millor la intencionalitat del text. Malauradament no puc aportar cap document local, perquè d'aquells anys no n'ha sobreviscut cap: els llibres d'actes del Consell de Tàrraga, que s'inicien l'any 1300, s'interrompen (després d'un breu parèntesi que va del 1334 al 1341) l'any 1344 i no es reprenen fins a l'any 1361. Sabem que a Tàrraga l'epidèmia de pesta va afectar el nomenament dels membres del govern local,³ però el fet innegable és que de reunions se'n van continuar fent, amb menys membres, però no es van deixar de celebrar. I d'alguna manera s'havia de deixar constància dels acords a què s'arribava. Però aquells llibres d'actes s'han perdut. I sospito el perquè: davant del trist episodi que va tenir lloc contra el segment jueu de la població targarina, en què es van veure involucrades diverses personalitats cristianes de la vila i del qual forçosament se'n devia parlar durant les reunions del Consell amb la manifestació de noms i cognoms de gent implicada, algú prou influent va fer desaparèixer el testimoni incriminant d'aquells anys contra si mateix, la seva família o amics. Tinc la sospita que darrere d'aquest buit en la sèrie de llibres d'actes del Consell hi ha la voluntat deliberada d'exonerar culpables. Però, com que les sospites són això i prou, anem a veure què ens aporta la lectura dels documents que sí tenim a les nostres mans.

A. Documents de la Cancelleria reial

A.1. La data de l'atac

Sabem que el call de Barcelona, el primer a ser atacat, va ser assaltat el 17 de maig de 1348, dissabte, diada setmanal consagrada al repòs en el judaisme: «Die sabbati

proxime preterita, nonnulli maligno spiritu concitati, Dei timore postposito at in nostre dominationis conceptum per modum aualoti intrarunt in Callem Judaycum Barchinone et inibi, plura hospitia fregerunt et disraubarunt ac multos judeos inibi occiderunt».⁴ En aquest document, escrit pocs dies després, el rei ordenava a les autoritats de Barcelona la recerca i captura dels culpables i augmentar la vigilància del call barceloní.

El 29 de maig, amb el temor que es reproduïssin en altres localitats els incidents viscuts a Barcelona, amb el convenciment «cum sit utilius ante tempus occurrere quam post uulneratam causam remedium adhibere»,⁵ el rei va manar als oficials de diverses viles catalanes que «omnes et singulos Judeos aljame Judeorum ville eiusdem et collectorie sue ac res et bona eorum quecumque, manuteneatis, protegatis et deffendatis viriliter et potenter, ab infestationibus, molestiis, injuriis, grauaminibus et offensis indebitis quorumcumque nec ipsos uel eorum aliquos in personis et bonis ipsorum, per modos supra specificatos uel aliter, permittatis a quo quam contra jus et justitiam agruari seu etiam molestari».⁶ Entre els oficials reials destinataris d'aquestes ordres, al document figuren els que hi havia a la vila de Tàrraga: «Vicario et bajulo Tarrage ceterisque officialibus domini Regis uel eorum locatenentibus pro aljame eiusdem ville et collecte eius».⁷

Gairebé dos mesos després d'haver-se pres aquestes precaucions, en un document cursat el 24 de juliol, es comprova que de ben poca cosa han servit, ja que «hiis diebus proxime lapsis, propter rumores nobis subito venientes, qualiter per nonnullos civitatis Barchinone et villarum Cervarie, Tarrage, contra aljamas et singulares dictarum civitatum et villarum, casu fortuito et inopinato, concitato populo, extitit suscitata occasione cuius strages seu neces, percussiones et vulnera varia et diversa rapinie ad destructiones domorum, adversas aliamas predictas

³ Vegeu López (1956, doc. 26, 22 setembre 1348).

⁴ López (1956, doc. 8, 22 maig 1348): «El dissabte proppassat, alguns, empesos per un esperit maligne, sense temor de Déu [...] s'avalotaren i entraren al call jueu de Barcelona, on van esbotzar i robar moltes cases matant molts jueus».

⁵ López (1956, doc. 9, 29 maig 1348): «Val més prevenir que curar».

⁶ López (1956, doc. 9, 29 maig 1348): «A tots i cadascun dels jueus de l'aljama de jueus d'aquesta vila [es refereix a Montblanc] i de la seva col·lecta i a qualsevol cosa i béns seus, mantingueu, protegiu i defenseu enèrgicament i forta de perturbacions, molèsties, injúries, greuges i ofenses indègudes de qualsevol i no permeteu que aquests ni altres d'ells, en les seves persones i béns, en les maneres a dalt especificades o altres, siguin agreujats o també molestats contra dret i justícia per ningú».

⁷ López (1956, doc. 9, 29 maig 1348): «Al vicari i al batlle de Tàrraga i a altres oficials del senyor rei o els seus lloctinents a favor de l'aljama de la seva vila i de la seva col·lecta».

et quampluribus singularibus ex ea fuerunt diversimode subsecuta».⁸

Ens manca la data precisa de l'atac al call targarí. Sabem que va tenir lloc entre la presa de precaucions (29 de maig, data *post quem*) i la constatació del mal ja fet (24 de juliol, data *ante quem*), un període de temps que comprèn gairebé un parell de mesos. De tota manera, em sembla que es pot concretar una mica més: si tenim en compte que en els diversos documents en què es fa l'elenc dels calls assaltats se segueix un ordre cronològic i que el de Tàrrega és el tercer, després dels de Barcelona i Cervera; si considerem, llavors, que en el document del 24 de juliol el call targarí és el darrer de la llista i, per tant, l'últim d'haver estat atacat, i si, finalment, pensem que en aquest cas l'autoritat reial va actuar amb una diligència semblant a l'atac del call barceloní, respecte al qual no havia passat ni una setmana que ja se'n deixava constància documental, llavors probablement es pugui datar l'atac al call de Tàrrega en una data no gaire llunyana al 24 de juliol de 1348.

A.2. El nom de la cosa

Com anomenen els documents el que va passar a la vila de Tàrrega l'estiu del 1348? En un primer moment, s'empra un enfilall de termes per abastar la magnitud del que havia ocorregut, d'entre els quals els més recurrents són *concitació*, *robatoris* i *assassinats*.⁹ Després, de mica en mica, es tendeix

a simplificar i acaba dominant la idea d'*invasió* violenta i il·lícita perpetrada per una multitud contra un espai, unes persones i els seus béns.¹⁰ Finalment, els termes emprats seran simplement *avalot*¹¹ o *barreig*.¹²

A.3. Diversos aspectes relacionats amb l'atac contra l'aljama

A.3.1. L'indret on té lloc

En un document de l'11 d'agost de 1348 es parla de manera general del lloc físic on a Barcelona, Cervera i Tàrrega s'han produït els assalts: els «calles et hospitia ipsorum Judeorum».¹³ En relació amb Tàrrega, es pot concretar una mica més gràcies a un document del final del 1349 que té el seu origen en una petició que l'aljama de la vila va fer al rei, ja que hi llegim una narració detallada dels fets ocorreguts el 1348. Els secretaris de l'aljama sabien de què parlaven i l'escrivà de la Cancelleria va anotar el que aquells havien referit amb gran precisió davant del Consell Reial, tot escrivint que: els atacants «ad Callum ipsius aljame hostiliter accesserunt et ausibus indebitis violenter ostias ipsius callis tamen securibus et allis armorum generibus fregerunt et etiam destruxerunt ipsumque Callum intrarunt unanimiter et potenter clamosis vocibus emittentes “muyren los traydors” et, hiis non contenti, sed mala peyoribus cumulantes, hospitia ipsorum Judeorum nequiter dimitarunt lanceis, lapidibus et sagitis et demum in eis intrantes, res et bona omnia eorumdem tamquam raptio-

⁸ López (1959b, doc. v, 24 juliol 1348): «En aquests dies proppassats, segons uns rumors que ens acaben d'arribar [el rei es trobava llavors a Terol] sobre com per a alguns de la ciutat de Barcelona i de les viles de Cervera i Tàrrega contra les aljames i singulars de les dites ciutat i viles, de manera fortuïta i inesperada, concitat el poble, s'ha suscitat l'ocasió per causa de la qual mortaldats o assassinats, cops i atacs varis i diversos robatoris de cara a la destrucció de les cases, contra les aljames esmentades i moltíssims singulars d'aquelles han estat duts a terme de diverses maneres». El document posava en alerta les autoritats lleidatanes per tal d'evitar un atac similar al call de la seva ciutat. Per un document de l'11 d'agost de 1348 (inclòs a López, 1959b, doc. xii, 18 juliol 1349), sabem que l'onada d'assalts, després d'haver passat per Barcelona, Cervera i Tàrrega, va arribar també a Lleida: «Et specialiter nuper primo in civitate Barchinone et nunc noviter in villis Cervarie et Tarrege et in civitate llerde et in aliis etiam locis» («I de manera especial, no fa gaire, primer a la ciutat de Barcelona i ara novament a les viles de Cervera i Tàrrega i a la ciutat de Lleida i també en altres llocs»).

⁹ Vegeu el testimoni dels documents següents: «In concitatione, raubariorum et necibus», a López (1959b, doc. viii, 23 març 1349); «In facto concitationum, necium et raubarium», a López (1959b, doc. x, 13 juny 1349); «De dictis concitationibus, avalotamentis, expugnationibus, invasionibus, necibus, vulneribus, percussionibus, furtis et depredationibus et aliis excessibus et malificiis», a López (1959b, doc. xii, 18 juliol 1349).

¹⁰ Vegeu els testimonis següents: «Occasione invasionis, vulnere, necium et incursus», a López (1959b, doc. xv, 4 març 1350); «Occasione invasionis», a López (1959b, doc. xx, 17 abril 1350); «Tempore invasionis et depredationis hospitorum suorum», a López (1959b, doc. xxiii, 12 agost 1350); «Post invasionem», a López (1959b, doc. xxiv, 13 agost 1350); «A tempore invasionis illicite contra eos et eorum hospitia», a López (1959b, doc. xxvii, 18 gener 1352); «Occasione insultus et invasionis», a López (1959b, doc. xxxiii, 1 febrer 1354).

¹¹ Vegeu «In avaloto», a López (1959b, doc. xxx, 15 juny 1352); «Cum occasione cuiusdam concitationes populi sive avoloti», a López (1959b, doc. xxxi, 1 juliol 1352).

¹² Vegeu «Tempore barragii», a López (1959b, doc. xxxiii, 1 febrer 1354).

¹³ Inclòs en un document de 1349, a López (1959b, doc. xii, 18 juliol 1349): «Els calls i cases dels jueus».

res secum perperam asportarunt et plura instrumenta ac scripturas ipsorum Judeorum diversorum contractuum laniarunt et etiam conbuserunt». ¹⁴

Així, doncs, l'any 1348, l'aljama de Tàrrega comptava amb un carrer propi dins l'entramat urbà de la vila medieval, altrament conegut com a *call*,¹⁵ al llarg del qual s'arreglaven les cases dels membres de la comunitat jueva. La protecció i intimitat que hi gaudien els seus habitants o, pel contrari, la sensació asfixiant de saber-s'hi reclosos i segregats, es veia reforçada amb les portes que s'aixecaven a l'entrada del carrer i que anunciaven la

peculiaritat d'aquest espai en separar-lo de la resta dels carrers i places de la vila. Malgrat això, però, els calls catalans no van ser mai forteses encloses a les viles i ciutats del nostre territori: podien tenir portalades i les cases del seu perímetre podien comptar amb un aspecte emmurallat, però, quan anaven maldades, els seus habitants sabien per experiència que res d'això seria prou eficaç per contenir l'ímpetu dels atacants.¹⁶

És ben probable també que a Tàrrega hi hagués alguna família jueva que residís fora del perímetre del call. No seria gens estrany, ja que tenim constància documental que al

Pas amb arcs gòtics del carrer de Vilanova.

Aquest pas comunica el carrer de les Piques i el carrer de l'Estudi i era un dels possibles accessos al call. En aquesta zona de pas i al carrer de les Piques hi vivien jueus i cristians barrejats.

Fotografia:
Oriol Saula, MCUT.

¹⁴ López (1959*b*, doc. xiv, 23 desembre 1349): «Vingueren amb hostilitat al call d'aquesta aljama i amb atreviment indegut en van esbotzar i destruir violentament les portes amb destrals i altres menes d'armes, i van entrar-hi tots a l'una i cridant amb un gran clam: "muyren los traydors". I no satisfets d'això sinó rivalitzant a cometre calamitats pitjors, van assaltar de manera infame les cases dels jueus amb llances, pedres i sagetes, i per últim, entrant a les dites cases, es van endur totes les coses i els béns dels jueus, talment lladres, i van estripar i cremar molts instruments i escriptures de diversos contractes dels jueus».

¹⁵ El terme català *call*, amb què es designava la jueria («Callum sive judarium», a López, 1956, doc. 123, 2 juny 1351), prové del llatí *callis* ('carrer'); vegeu Riera (1986, p. 5-6) i Magdalena (1987, p. 7-16).

¹⁶ En cas de conflicte violent, les opcions que els quedaven eren ben poques: podien refugiar-se al castell de debò, si és que n'hi havia algun a la vila o ciutat (l'any 1348, els jueus de Cervera van preferir aquesta opció; vegeu López, 1959*b*, doc. ix, 3 maig 1349), o havien d'esperar i confiar en l'ajuda armada que els enviava la Corona. En el cas de Tàrrega, després de l'avalot del 1348, el rei va manar que es reforcés el call «cum muribus et turribus» i sabem també que es va aconseguir una major separació entre les cases dels cristians i les dels jueus (vegeu López, 1959*a*, p. 122-124, i 1959*b*, doc. xxv, 28 maig 1351), però, malgrat aquestes mesures, l'any 1362 l'aljama targarina sol·licita protecció al rei davant d'un nou rebrot de pesta i de possibles nous atacs contra els seus membres (vegeu López, 1956, doc. 150, 12 gener 1362).

llarg de tot el temps que entre els veïns de la vila n'hi va haver de jueus (des del final del segle XIII fins a l'any 1492), fins i tot en els moments de màxim rigor per part de les autoritats religioses cristianes, alguns d'ells habitaven fora del call: en zones properes (com ara el carrer d'Arnau Farrer, paral·lel al dels Jueus, o el carrer Major i la plaça del Blat, situats al seu capdamunt), però al defora del call, barrejats amb la resta dels vilatans.¹⁷ El relat dels secretaris de l'aljama passa per alt aquestes residències de famílies jueves externes al call: potser van passar desapercebudes als ulls de la turba embogida, que va preferir anar sobre segur, no dispersar forces ni tampoc perdre un temps que sabien que era molt valuós.

On estava situat el call de Tàrrrega l'any 1348? Les fonts no en diuen res. Sí que sabem on estava ubicat el call l'any 1492, i fins i tot n'hem pogut reconstruir l'entramat a partir de documents immediatament posteriors a l'expulsió d'aquell any.¹⁸ Personalment, sóc del parer que la ubicació del call tant abans com després de l'assalt del 1348 va ser, amb pocs canvis, sempre la mateixa: «versus locum vocatum La Font».¹⁹

Ensems a les raons de caire econòmic²⁰ i ideològic²¹ amb què defensem aquesta hipòtesi, volem afegir ara una explicació de caire demogràfic: tot sembla indicar que el nombre de jueus que vivia al call era elevat, la qual cosa devia implicar una estructura urbanística important. Encara que molts d'ells van ser assassinats, les cases no van ser ni destruïdes ni cremades. Aquest espai desolat, que podia semblar abandonat, no ho estava gens ni mica, ja que, des d'un punt de vista legal, no es podia prescindir dels hereus i els procuradors dels antics propietaris difunts. Així, doncs, tant la permanència de la propietat d'aquest espai en

mans jueves com el fet que devia de tractar-se d'un espai d'unes dimensions considerables van impedir que després de l'assalt s'hi pogués actuar de manera lliure i impune. Es tractava d'un espai singular, especialment afaïçonat al *modus vivendi* dels seus propietaris i, per tant, difícil de canviar.

Per això considero que les provisions que l'any 1350 el rei va dictar «circa melioramentum aljame Judeorum ville de Tarrega»,²² i que sempre s'han vist com l'inici del call pròpiament dit, no indiquen l'inici de la presència d'aquesta estructura dins l'entramat urbà de la vila medieval, perquè hem vist que abans d'aquesta data ja existia a Tàrrrega un espai ben consolidat amb la funció d'albergar-hi la població jueva, ni tampoc indicarien un canvi de lloc entre el call previ i el call posterior als fets del 1348, per les raons que tot just acabem de comentar.

A.3.2. L'objecte de l'atac: les persones i els béns de l'aljama

Si continuem llegint el relat encetat una mica més amunt, ens trobem que, després d'haver forçat violentament les portes del call i d'haver assaltat les cases que hi havia dins seu, els atacants «plures Judeos ipsius aljame inaniter occiderunt et quosdam alios atrociter percusserunt et etiam vulnerarunt et plura alia dampna gravia et inmensa, injurias, ofensas, raubarías molestias et violentias ipsis Judeis fecerunt».²³ Molts membres de l'aljama varen ser assassinats i molts d'altres, malferits, d'entre els quals no seria gens improbable que alguns acabessin morint les hores o els dies posteriors a l'atac a causa de l'empijorament de les ferides sofertes. Podem determinar, però, a quant ascendia el nombre total de les víctimes mortals al call de Tàrrrega? Només ens hi podem aproximar.

¹⁷ Vegeu Muntané (2006a, p. 109-112 i 122-123).

¹⁸ Vegeu Muntané (2006a, p. 113) i Muntané (2007, p. 114).

¹⁹ Vegeu López (1959b, doc. XIX, 17 abril 1350): «Cap al lloc anomenat la Font».

²⁰ Difícilment es podia pressionar encara més la població jueva, tan minvada i empobrida per la pesta i l'assalt, obligant-la a abandonar les seves cases per anar a un call nou dins de la vila. D'altra banda, el govern local, empobrit també per la pesta, la inflació i les elevades multes que va haver de pagar a la Corona per redimir-se de l'assalt al call, tan mancat de recursos que no tenia diners ni per pagar les cases de dos jueus que havia fet enderrocar per separar millor l'espai entre cristians i jueus (vegeu López, 1959, p. 122-124 i doc. XXV, 28 maig 1351; Muntané, 2006a, p. 109, nota 19)... Un govern així no es podia permetre una política d'expropiació de tot un carrer sencer.

²¹ Potser de menys valor als nostres ulls, però no així per a la mentalitat crèdula de l'època: com es podia escollir un indret vora una font com a lloc de residència per a un col·lectiu acusat precisament d'emmetzinar fonts i pous i transmetre així la pesta, si no és que ja hi vivia amb anterioritat? (vegeu també Muntané, 2006a, p. 109, nota 19).

²² Vegeu López (1959b, doc. XIX, 17 abril 1350): «Per al millorament de l'aljama de jueus de la vila de Tàrrrega».

²³ López (1959b, doc. XIV, 23 desembre 1349): «Van matar impunement molts jueus d'aquesta aljama, i a d'altres els van apallissar despietadament i els van nafrar, i els infligiren molts altres mals, injúries, ofenses, pillatges, afliccions i atrocitats greus i desmesurades».

En alguns documents es fa referència als assassinats de manera molt genèrica.²⁴ En d'altres s'emfasitza la quantitat²⁵ i en un s'arriba a afirmar que una gran part dels habitants del call va ser exterminada.²⁶ Però no tenim cap dada concreta: si l'aljama de Tàrrrega era poc nombrosa, encara que bona part dels seus membres haguessin estat assassinats, el nombre de víctimes no podria ser gaire elevat. Hi ha un ulterior document, però, que ens pot ser d'una gran ajuda; diu: «In facto concitacionum, necium et raubarium factarum et perpetratarum contra Judeos Barchinone et Cervarie et specialiter ville Tarrage, ex quibus ultra trecentos fuerint nequiter interempti».²⁷ Com que l'antecedent del pronom de relatiu *ex quibus* és *Judeos*, que, al seu torn, ve complementat pels genitius *Barchinone*, *Cervarie* i *ville Tarrage*, amb tota probabilitat la quantitat de més de tres-cents jueus i jueves occits correspongui a la suma total dels crims haguts en aquests tres llocs. Ara bé, l'adverb *specialiter* i el substantiu *ville*, que precedeixen la menció de Tàrrrega i que la distingeixen de les altres dues localitats, ens fa hipotitzar si el gruix de víctimes mortals no provenia precisament del call targari.

És veritat que l'aljama de Tàrrrega era a totes llums una aljama menor comparada amb les que des de feia segles hi havia en altres indrets de Catalunya. Però no és menys cert

que en unes poques dècades aquesta aljama havia experimentat un creixement espectacular: es va independitzar de l'aljama de Lleida, de la col·lecta de la qual formava part, per passar a tenir la seva pròpia col·lecta²⁸ i tributar pel seu compte en el conjunt de les aljames catalanes;²⁹ comptava amb un espai físic propi: el call, i amb les institucions necessàries per poder observar fidelment els preceptes de la seva religió: sinagoga, cementiri, consell, rabí, notari, etc.;³⁰ en els documents originats durant la primera meitat del segle XIV hi ha un degotall incessant de noms de famílies jueves que es van anar incorporant a la vila de Tàrrrega, algunes de les quals van destacar de manera especial en el camp creditici (crèdits concedits a municipis i a privats, tant de Tàrrrega com de la seva zona d'influència) i per ser de les famílies més adinerades de les diverses aljames catalanes;³¹ el nombre de jueus i jueves va créixer tant que fins i tot la producció local de vi juïc els va resultar insuficient i se'n va haver d'importar d'altres llocs,³² etc. Potser s'hagi d'associar al creixement vigorós d'aquesta aljama en un entorn no habituat encara a la presència d'un col·lectiu que li era diferent (i que no volia renunciar als trets bàsics de la seva diferenciació i que, gràcies al seu fort potencial econòmic, feia valer els seus drets i anava adquirint un influx cada cop més considerable) la desmesura de la reacció violenta del

²⁴ Vegeu els testimonis següents: «Strages seu neces, percussiones et vulnera varia et diversa rapinie ad destructiones domorum [...] fuerunt diversimode subsecuta», a López (1959b, doc. v, 24 juliol 1348): «Mortaldats o assassinats, cops i ferides vàries i diversos robatoris de cara a la destrucció de les cases [...] van ser realitzats de diverses maneres»; «In concitacione, raubarium et necibus factis in personis et bonis Judeorum ville Tarrage», a López (1959b, doc. viii, 23 març 1349): «En concitació, robatoris i assassinats comesos a les persones i als béns dels jueus de la vila de Tàrrrega»; «Ocasione invasionis, vulnere, necium et incursus nuper facte et perpetratorum contra Judeos aljame dicte ville et bona sua», a López (1959b, doc. xv, 4 març 1350): «En ocasió de la invasió, atacs, assassinats i incursió fets no fa gaire i perpetrats contra els jueus de l'aljama de l'esmentada vila i els seus béns».

²⁵ Vegeu sinó «ratione seu occasione necium in personis plurium Judeorum ipsius ville nequiter perpetratarum et aliorum criminum et excessum», a López (1959b, doc. xi, 26 juny 1349): «Amb raó o ocasió dels assassinats en les persones de molts jueus d'aquesta vila perpetrats amb iniquitat i altres crims i excessos»; «Et plures ex ipsis [de l'aljama targarina] gaudio trucidati», a López (1956, doc. 150, 12 gener 1362): «I molts d'aquests morts a espasa». Val la pena de comparar els «non pauci Judei [de Tàrrrega] crudeliter interfecti et disraubati fuerunt» («no pocs jueus [de Tàrrrega] van ser cruelment morts i robats») amb els «aliqui Judei ville Cervarie interfecti et disrobati fuerunt» («alguns jueus de la vila de Cervera van ser morts i robats») que llegim a López (1959b, doc. xxix, 31 maig 1352).

²⁶ «Judeos et ludeas aljame ville pretacte in maxima ipsorum parte atrociter trucidarunt in quorum Judeorum invasione», a López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «En aquells atacs contra l'aljama de l'esmentada vila, van matar atroçment els jueus i jueves en la seva quasi totalitat».

²⁷ López (1959b, document del 23 de març de 1349 inclòs al doc. x, 13 juny 1349): «En el fet dels avalots, assassinats i robatoris fets i perpetrats contra els jueus de Barcelona i Cervera i, de manera especial, de la vila de Tàrrrega, dels quals més de tres-cents van ser iniquament occits».

²⁸ Se sol posar la data del 16 d'abril de 1325 com la de l'inici del seu camí en solitari (vegeu Muntané, 2006a, núm. 75). Recordem que, a López (1956, doc. 9, 29 maig 1348), el rei demana de les autoritats de Tàrrrega que es mobilitzin «pro aljame eiusdem ville et collecte eius» («a favor de l'aljama de la seva vila i de la seva col·lecta»).

²⁹ Vegeu Muntané (2006a, núm. 86, 90, 91, 93, 96, 97, 100, 101, 121, 122 i 124).

³⁰ Vegeu Muntané (2006b, núm. 27, 34, 40, 54, 108, 119, 126, 128, 157, 158, 159, 163, 165 i 170).

³¹ Com els germans Salamó Naçan i Mossé Naçan, especialment aquest darrer.

³² Vegeu Muntané (2008, p. 110, nota 15).

**Carrer de l'Estudi,
cruïlla amb el carrer
de Lluís Folquet.**

El carrer de Lluís Folquet era el que duia a les carnisseries de Tàrrrega, tant la jueva com les cristianes. Fotografia: Oriol Saula, MCUT.

1348 que tantes vides, pel que diuen les fonts, es va cobrar.

A la vora dels assassinats i dels atacs a les persones, els documents de la Cancelleria Reial afegeixen els robatoris de béns i propietats d'aquelles.³³ L'objectiu principal d'aquest afany saquejador van ser els *instrumenta debitoria*: les escriptures o documents amb què es justificaven els préstecs concedits i on, amb tota cura i precisió, figurava el nom del prestador (en aquest cas, es tractava sempre d'un prestador jueu), el nom del

prestatori (en la major part dels casos coincidia amb un nom cristià), la suma a què ascendia el deute a retornar (resultant de la quantitat prestada i de l'escreix acordat), els terminis de devolució, les fermances i les penyores, etc.³⁴ Aquest va ser l'objectiu principal, dèiem, encara que la finalitat que es perseguia no era tant la de fer-se amb aquests documents com la de destruir-los per tal de cancel·lar el deute: sense document no hi havia comprovant ni tampoc obligació de retornar els diners.³⁵ Però no va ser l'únic objectiu, ja que els furts varen in-

³³ Vegeu les mencions genèriques a robatoris i furts de la nota 9, als qual afegim ara: «Diversa rapinie», a López (1959b, doc. v, 24 juliol 1348): «Diversos saqueigs»; «Furta plurima ac rapinie bonorum ipsorum fuerunt multipliciter insequite», a López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «Van patir molts robatoris i saqueigs dels seus béns».

³⁴ Llegim: «*Quia plura et diversa instrumenta debitoria et obligationes dictorum Judeorum per predictos malefactores fuerint, sicut predictur, rapta et depredata, destructa et penitus laniata*», a López (1959b, doc. de l'11 d'agost de 1348 inclòs al doc. xii, 18 juliol 1349): «Ja que molts i diversos instruments debitoris i obligacions dels dits jueus van ser, tal com s'ha dit abans, sostrets i depredats, destruïts i del tot estripats pels esmentats malfactors»; «In eis intrantes, res et bona omnia eorumdem tamquam raptos secum perperam asportarunt et plura instrumenta ac scripturas ipsorum Judeorum diversorum contractuum laniarunt et etiam conbuserunt», a López (1959b, doc. xiv, 23 desembre 1349): «Entrant a les dites cases, es van endur totes les coses i els béns dels jueus, talment lladres, i van estripar i cremar molts instruments i escriptures de diversos contractes dels jueus»; «De quibus quantitibus aliaque memoralia amissit in avaloto facto contra Judeos in villa Tarrage», a López (1959b, doc. xxx, 15 juny 1352): «De les quals quantitats i altres memorials va perdre en l'avalot fet contra els jueus a la vila de Tàrrega»; «Tempore barragii facti in villa eadem de bonis Judeorum et signanter de bonis dicti Mosse [Naçan], amisit instrumenta publica suorum debitorum libros et alias scripturas tangentes sua debita antedicta», a López (1959b, doc. xxxv, 19 agost 1356): «Al temps del barreig fet en aquesta vila quant als béns dels jueus i concretament quant als béns del dit Mossé, va perdre els instruments públics dels seus deutes, llibres i altres escriptures tocant als seus deutes ja esmentats».

cloure també la resta dels béns que les famílies jueves tenien a les seves cases: diners, vestits, roba de llit, etc.³⁶

A.3.3. Els atacants

Quan, després de l'avalot, el rei va enviar Gilibert de Corbera, procurador de Catalunya, a fi d'esbrinar què havia passat a Tàrrrega, d'identificar-hi els culpables, d'interrogar-los, de jutjar-los i, finalment, de castigar-los, aquest es va trobar amb una missió difícil de complir (de la qual al cap només d'un any

acabaria essent rellevat per Atarn de Tallarn), ja que entre els molts sospitosos i finalment acusats s'hi trobaria gent tant de la vila de Tàrrrega, alguns d'ells amb càrrecs importants de govern, com d'altres indrets.³⁷ En efecte, a les fonts es parla d'assaltants que no eren de Tàrrrega. Ara bé, com que aquestes referències a atacants de fora són escasses i genèriques,³⁸ creiem que el gruix dels assaltants es va congriar entre els habitants de la vila. El cas contrari de Cervera, on el nombre més alt de documents relatius a atacants provinents de localitats veïnes

Cases del carrer de l'Estudi, des l'actual plaça dels Comediants, plaça situada on hi havia hagut el molí d'oli de cal Jover i vora el forn dels Jueus, situat al mateix carrer de l'Estudi. Fotografia: Oriol Saula, MCUT.

³⁵ Davant d'això i tenint en compte també que els instruments de debit d'alguns dels jueus més rics del call van estar al punt de mira dels atacants (és el cas de l'acablat Mossé Naçan, que vuit anys després de l'assalt al call encara no s'havia refet i «quasi ad inopiam est deductum», a López, 1959b, doc. xxxv, 19 agost 1356: «S'ha vist reduït quasi a la inòpia»), ens hem de plantejar si l'ànim pervers i interessat d'algun deutor important no va barrejar els seus sicaris enmig de la massa enfellonida i els va dirigir contra unes cases concretes del call.

³⁶ «De pecunias, instrumenta debitoria, vestes, superlectilia et alia bona universa qui in domibus dictorum Judeorum ceperunt», a López (1959b, doc. de l'11 d'agost de 1348 inclòs al doc. xii, 18 juliol 1349): «Quant als diners, instruments debitoris, robes, llençols i altres béns de tot tipus que van agafar a les cases dels dits jueus».

³⁷ Quant al gran nombre de processos, llegiu el testimoni següent: «Cuius scandali pretextu nostri mandato plures in dicta villa fuerun facti processus et enantamenta diversa», a López (1959b, doc. xxi, 17 abril 1350): «A causa d'aquest escàndol, es van fer molts processos i provisions a l'esmentada vila per ordre nostra».

³⁸ En només dos documents, i sense indicació de lloc d'origen d'aquests assaltants forasters: «Factoque maximo tumultu in ipsa per nonnullos ville eiusdem pacis emulos et quosdam alios extraneos dicte ville», a López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «I fet un gran tumult en aquesta [vila de Tàrrrega] per alguns d'aquella vila, envejosos de la pau, i uns altres de forasters a la dita vila»; «Per aliquas personas uille eiusdem [Tàrrrega] et aliunde, fuerint disraubati et plures ex ipsis, gaudio trucidati», a López (1956, doc. 150, 12 gener 1362): «Per algunes persones d'aquella vila i d'altres llocs van ser robats i molts d'ells morts a espasa».

pot ser interpretat com un indicati d'una major participació de gent estrangera a l'assalt del seu call.³⁹

D'altra banda, crec que si llegim atentament aquestes fonts, podrem arribar a distingir fins a tres nivells diferents d'implicació i participació dels habitants cristians de la vila en l'atac: primer que res, els documents ens parlen d'un genèric i anònim *populus* de Tàrraga que, de manera ben dúctil, s'adapta al voler i a les consignes pronunciades per unes persones concretes.⁴⁰ Amb aquests líders, que haurien actuat de manera premeditada i amb un propòsit destructor ben perfilat i assumit, entrem en un nivell de participació més elevat: deu ser el cas, entre d'altres, de Francesc Aguiló. En efecte, poc després de la seva arribada a la vila, Gilabert de Corbera va tancar a la presó el batlle reial de Tàrraga, Francesc Aguiló, perquè l'acusava «fuisse causam et occasionem raubarie et necium».⁴¹ En aquest cas concret, tant la magnitud de l'acusació com el nivell social de l'encausat fan que no pugui ser considerat simplement *populus*.⁴² Més endavant, es va acusar de nou l'esmentat batlle, juntament amb els paers i els pro-

homs de la vila, perquè «debebant nostri intuitu tueri, protegi et deffendi» els jueus targarins i, en canvi, «nulla per vos prohibitione seu resistentia facta eisdem»:⁴³ ens trobem en el tercer nivell de participació, caracteritzat més aviat per la manca d'implicació efectiva de les autoritats de la vila en la defensa dels habitants del call. El fet de no implicar-se en la defensa de l'aljama bo i desobeint les ordres reials també era motiu de culpa i acusació.

Tota la vila de Tàrraga va estar implicada, doncs, d'una manera o altra en l'assalt al call, per això en la remissió que el rei va concedir-li l'any 1350 a la vora de les autoritats hi llegim un «toti universitati ville predictae et eius singularibus presentibus et futuris».⁴⁴

Al mateix document en què el rei concedeix el seu perdó a Tàrraga esmentat al paràgraf precedent, s'hi especifica que entre l'obertura del procés contra els culpables de l'assalt i la seva remissió «nonnulli ipsius ville singulares fuerunt ad ultimum supplicium et quidem alii in pecunia condempnati»,⁴⁵ i d'altres encara eren a la presó.⁴⁶ Dels targarins acusats d'haver estat implicats en l'as-

³⁹ Com un tal Pere Blanch, veí de Granyena, a López (1959b, doc. ix, 3 maig 1349; 1959b, doc. xxvi, 3 agost 1351); uns homes de Çavit de Bordell, a López (1959b, doc. xxii, 13 maig 1350), i, pel que sembla, alguns targarins, a López (1959b, doc. xxix, 31 maig 1352).

⁴⁰ Sempre que els documents es refereixen a aquest *populus*, el determinen fent-lo el destinatari del verb *concitare*, bo i indicant que aquest grup de gent ha rebut l'acció d'un altre grup de persones; això es veu clarament a «concitato populo» (a López, 1959b, doc. v, 24 juliol 1348) i al «concitando et avalotando populos [de Barcelona, Cervera i Tàrraga]» (a López, 1959b, doc. de l'11 d'agost de 1348 inclòs al doc. xii, 18 juliol 1349). Els qui inciten i avaloten la massa informe del poble apareixen diferenciats a la vora d'aquest en un altre document: «Nonnulli ipsius ville, populum eiusdem fortiter concitando, Dei timore et nostre correctionis postposito, nostram magestatem offendere non verentes, diabolico spiritu incitati, manu armata et mente deliberata, obstinata malitia et motibus inconsultis», a López (1959b, doc. xiv, 23 desembre 1349): «Alguns d'aquesta vila, concitant fortament el seu poble, deixat de banda el temor de Déu i la nostra crida a l'ordre, no vacil·lant en ofendre la nostra majestat, incitats per un esperit diabòlic, amb mà armada i intenció deliberada, amb obstinada malícia i motius forassenyats».

⁴¹ Vegeu López (1959b, doc. viii, 23 març 1349): «D'haver estat causa i ocasió de robatoris i assassinars».

⁴² Ni ell ni potser tampoc els altres culpables amb què va ser encausat, encara que en aquests altres casos és impossible saber si havien actuat com a líders o simplement havien integrat la turbamulta que va provocar l'avalot. Els documents no indiquen res ni en un sentit ni en l'altre: «Contra dictum Franciscum Aguiló, quam quoscumque alios culpabiles fuerint», a López (1959b, doc. x, 13 juny 1349): «Contra l'esmentat Francesc Aguiló i els que sigui que van ser culpables»; «Inquisitionis adversus eum [Francesc Aguiló] et nonnullos alios dicte ville facte», a López (1959b, doc. xi, 26 juny 1349): «Inquisició feta contra ell i alguns altres de la dita vila».

⁴³ Vegeu López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «Havien per consideració nostra vetllar, protegir i defensar». «Cap prohibició ni resistència va ser feta per vosaltres», una actitud que contrasta fortament amb la de les autoritats d'altres indrets on es van produir tumults, com ara Cervera, on les autoritats van obrir el castell perquè els vilatans jueus s'hi poguessin refugiar (vegeu López, 1959b, doc. ix, 3 maig 1349). Potser les friccions i les desavinences que els anys anteriors a la pesta s'havien produït entre el govern local i alguns jueus (especialment els Naçan) quant a la devolució d'alguns deutes podrien explicar la inhibició culpable que les autoritats del municipi van mantenir durant l'assalt (vegeu Muntané, 2006a, núm. 134, 136, 137, 141, 142, 143, 146, 147, 148 i 153).

⁴⁴ Vegeu López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «A tota la universitat de la vila esmentada i als seus singulars presents i futurs».

⁴⁵ «Alguns d'aquesta vila han estat condemnats a l'últim suplici [morir penjat a la forca] i d'altres amb [multes de] diners».

⁴⁶ Vegeu López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350).

salt que no van passar pel patíbul però que van haver de fer front a la presó i a penes pecuniàries, en tenim un parell de noms: el de Ramon Folquet, fill de Ramon Folquet, que va ser declarat culpable per Gilabert de Corbera i condemnat a un exili de dos anys i a satisfer una multa de cinc mil sous barcelonesos,⁴⁷ i el de Berenguer de Cortielles, «qui in dicta villa Tarrage consueverit habitare quique delatus sive accusatus fuerit quod in quadam depredatione dudum facta in judaria prefate ville se immiscuerat», però que va ser posat en llibertat provisional per una manlleuta de mil sous que va fermar el físic Antoni de Campells.⁴⁸

Amb quines armes van atacar els targarins els habitants del call? Els textos que hem anat citant en aquest apartat ens han parlat de destrals, de llances, d'espases, de sages i de pedres. També, en alguna ocasió, s'ha fet referència al foc.

A.3.4. Els motius dels atacants

Finalment, abans de passar a l'apartat següent, m'agradaria considerar si en algun d'aquests documents s'especifica el motiu de tota aquesta violència. La relació de causa i efecte entre la pesta i l'assalt apareix explicitada, com a fet d'experiència, en un document del 1362: al davant d'un nou rebrot de pesta, l'aljama de Tàrraga demana protecció al rei, temerosa que «occasione mortalitatum que jam viguerunt vigentque nunc in aliquibus partibus regni nostri, iterato dampnificari, depredari et interfici et immaniter prout prius».⁴⁹

En el document en què de manera tan eloqüent figura la narració que els representants de l'aljama van fer de la depredació del call, llegim que, quan els assaltants van aconseguir abatre les portes del call, «intra-

runt unanimiter et potenter clamosis vocibus emittentes “muyren los traydors”».⁵⁰ Per què *traïdors*? Si cometre traïció és violar la fidelitat que hom deu a algú o a alguna cosa, de què podien ser acusats d'infidelitat els jueus i les jueves targarins? Infidelitat envers la terra i els qui la poblaven per haver-ne emmetzinat els pous d'aigua?⁵¹ Infidelitat envers els targarins i les seves institucions perquè no cessaven de recordar-los els seus incompliments a l'hora de satisfer els deutes que havien contret amb ells? Infidelitat envers els cristians en general per haver entregat Jesús als romans perquè el crucifiquessin? Potser la resposta sigui un compendi d'aquestes presumptes «traïcions», encara que mai no sabrem del cert què passava pel cap dels qui entraren enfurismats al call mentre s'esgargamellaven cridant «muyren los traydors»...

A.4. Les conseqüències de l'atac

Cap document parla del que va succeir immediatament després de l'assalt al call. No sé si seria gaire difícil d'imaginar-ne la devastació: les despulles dels morts pel carrer i dins les cases, els planys dels ferits, els plors ofegats per la por dels qui havien sobreviscut, les portes esbotzades, el desordre de les estances, les fogueres fetes amb els instruments deutoris i els llibres de comptes, les restes dels robatoris i dels assalts perpetrats a cases i botigues disseminades pel carrer: vestits, mobles, atuells, aliments...

A.4.1. Despoblament del call i crisi econòmica

Cap document no diu res de quin va ser el destí dels morts. Quant als vius, deduïm que no es deuri refer tan fàcilment d'un atac del qual s'ha dit que va matar bona part dels

⁴⁷ Vegeu López (1959b, doc. xv, 4 març 1350).

⁴⁸ Vegeu López (1959b, doc. xxviii, 3 febrer 1352): «Que solia habitar en la dita vila de Tàrraga, el qual va ser delatat i acusat d'haver-se immiscit en la depredació feta fa poc en la jueria de la vila abans esmentada».

⁴⁹ Vegeu López (1956, doc. 150, 12 gener 1362): «Amb ocasió de les mortaldats que ja van ocórrer i ara tornen a ser vigents en algunes parts del nostre regne, de nou es torna a fer mal, depredar i assassinar i tan feroçment com abans». En un altre text, l'única relació explícita que s'estableix entre els dos fets és només de seqüenciació temporal: «Considerantes villam nostram Tarrege et universitatem eiusdem tam preterite mortalitatis pestilentis occasione quam ratione scandalí subsequiti in ea dicto tempore contra Judeos ville», a López (1959b, doc. xxi, 17 abril 1350): «Considerant la nostra vila de Tàrraga i la seva universitat tant l'ocasió passada de la mortaldat de la pesta com la raó de l'escàndol que li va seguir en dit temps contra els jueus de la vila».

⁵⁰ Vegeu López (1959b, doc. xiv, 23 desembre 1349): «Van entrar tots a una i cridant amb un gran clam: “muyren los traydors”».

⁵¹ Efectivament, tal com hem esmentat a la nota 20, durant la propagació de l'epidèmia de pesta per Europa es va estendre el fals rumor segons el qual el nombre de morts entre els jueus era molt inferior al que hi havia entre els cristians, per la qual cosa se'ls va començar a culpar de ser els causants de la propagació de l'epidèmia en haver emmetzinat els pous i les basses d'aigua dolça de les viles i ciutats.

habitants jueus de Tàrraga i que, per tant, va deixar gairebé despoblat el seu call i va suposar una aturada brutal i una consegüent inflexió a la baixa del creixement experimentat per l'aljama targarina durant la primera meitat del segle XIV. El trauma psicològic provocat per l'experiència tan pertorbadora de què estem parlant, la por que no es reproduïssin nous atacs com el viscut i les perspectives d'un futur més aviat magre devien ser motius prou poderosos entre alguns dels jueus i les jueves supervivents com per decidir-se a marxar de Tàrraga i anar-se a establir a un altre call. Quins van ser els calls escollits? Sabem que Perfet Adret i altres jueus van anar al de Balaguer;⁵² Abram Atzay es va traslladar a la Cuirassa de Lleida,⁵³ i dels diversos indrets pels quals va passar Mossé Naçan, sabem que un va ser el call de Barcelona.⁵⁴ Alguns van retornar a Tàrraga, d'altres no ho van fer mai més.

Així, doncs, entre els morts i els qui van optar per instal·lar-se en un altre indret, l'aljama targarina va perdre en un espai de temps brevíssim una bona part dels seus membres. L'economia, ja prou malmesa per la pesta, difícilment podia remuntar una situació semblant en la qual a l'escassetat de mà d'obra provocada per les morts de l'epidèmia se li afegien ara els morts per l'assalt al call. Els camps, les botigues i els obradors

dels targarins jueus devien trobar-se encara més buits que els dels targarins cristians.

A més a més, un dels pilars de l'economia de l'aljama, el préstec, va quedar també tocat de mort. La destrucció dels instruments debitoris, dels capbreus i dels llibres de comptes dels prestadors jueus tornava gairebé una missió impossible el cobrament dels deutes. Malgrat que la recuperació d'aquesta documentació es troba entre les ordres primeres amb què la Corona volia que es resolgués el caos provocat per l'assalt als calls catalans,⁵⁵ gairebé dos anys després el rei va haver d'intervenir de nou a favor dels jueus de Tàrraga quant a la recuperació dels documents d'uns deutes que encara restaven impagats i sobre els quals l'amenaça de prescriure, si no eren reclamats legalment, esdevenia més pesant:⁵⁶ «Sane cum predicta juxta occasione predicta amiserint quam omnia bona sua et non habeant instrumenta cum quibus eorum debitorum valeant convenire, cum aliqua ipsorum instrumentorum sint combusta et alia laniata aliaque ammissa, occasione predicta, at indigeant Judeis testibus cum quibus eorum debita clare et legitime absque instrumentis et scripturis potant comprobare. Quiquidem testes, tempore mortalitatum que subsequenter extitit vite terminum consumarunt, propter quod nobis extitit humiliter supplicatum ut eorum instrumenta qui, causa pre-

⁵² «Dudum Perfet Adret, judeus ville Tarrage, post invasionem ipsi et aliis Judeis per homines dicte ville facte, recessit ab ipsa villa absque nostri conscientia et permissu et transtulit suum domicilium in loco de Balaguerio», a López (1959b, doc. xxiv, 13 agost 1350): «Ara Perfet Adret, jueu de la vila de Tàrraga, després de la invasió feta per homes de la dita vila, ell mateix i altres jueus es va retirar d'aquesta vila i amb el nostre permís i coneixement va traslladar el seu domicili al lloc de Balaguer».

⁵³ «Abram Atzay judeus quod licet ipse teneret tempore mortalitatis preterite suum domicilium in villa Tarrage et propter invasionem eo tunc factam adversus Judeos dicte ville dictus Abram, dictum suum transferre domicilium ad civitatem llerde», a López (1959b, doc. xxxiv, 13 maig 1354): «Abram Atzay, jueu, que en temps de la mortaldat passada tenia permès de tenir el seu domicili a la vila de Tàrraga, i que a causa de la invasió ara feta allí contra els jueus de la dita vila, l'esmentat Abram [va acordar] transferir el seu esmentat domicili a la ciutat de Lleida».

⁵⁴ «Cum occasione cuiusdam concitationes populi sive avoloti dudum facte seu facti per aliquos frivolos fame et conditionis, contra aliamam Judeorum ville predictae, opportuerit Mosse Naçan, judeum dicte ville, lares proprios per aliquid tempus dimittere et moram habere et cohabitare licet in vicum in villis et locis aliis nostre dominationi submissis», a López (1959b, doc. xxxi, 1 juliol 1352): «Amb ocasió de certa concitació del poble o avalot ara feta o fet per alguns de baixa fama i condició, contra l'aljama de jueus de la vila esmentada, va convenir a Mossé Naçan, jueu de dita vila, la seva pròpia llar per un cert temps deixar i tenir morada i cohabitar en pobles i viles i altres llocs sotmesos al nostre domini.»

⁵⁵ «Et ulterius quia plura et diversa instrumenta debitoria et obligationes dictorum Judeorum per predictos malefactores fuerint, sicut predictur, rapta et depredata, destructa et penitus laniata, volumus ac vobis expresse committimus quod eadem, ad requisitionem dictorum Judeorum vel ipsorum heredum seu procuratorum quorum erant dicta debitoria instrumenta et obligationes reparari faciatis jure sollennitate servata et prout fuerint faciendum», a López (1959b, doc. de l'11 d'agost de 1348 inclòs al doc. xii, 18 juliol 1349): «I, a més a més, com que molts i diversos instruments debitoris i obligacions dels jueus van ser, tal com s'ha dit més amunt, sostrets i depredats, destruïts i estripats del tot pels malfactors esmentats, volem i de manera expressa us encomanem que aquells instruments debitoris i obligacions, a petició dels dits jueus o dels seus hereus o procuradors, feu reparar amb dret servat solemnement tal com eren».

⁵⁶ La manca de documentació era un escull per al cobrament dels deutes, ja que passat un cert lapse de temps (que se solia fixar en cinc o sis anys), el prestador ja no podia reclamar del prestatari el retorn dels diners: és el que li va passar a Mossé Naçan (vegeu López, 1959b, doc. xxxi, 1 juliol 1352).

misa eis ablata fuerant, reparare et instrumentis ruptis et laniatis fidem adhibere fieri facere dignaretur. Idcirco Nos, eorum supplicationi favorabiliter annuentes, compatiennesque ipsorum Judeorum miserie et dampno et attentis immensis laboribus atque dampnis per eos vehementer sustentis et passis et ut vitam ipse uxores et familie sue ducere valeant in futurum, vobis et cuilibet vestrum dicimus et mandamus expresse: quatenus cum constent de manera notoria violentia supradicta, quecumque instrumenta que ipsi Judei que extunc exnunc disraubati vel eorum heredes in perpetracione et violentia omnium predictorum, juraverint super decem precepta legis amisise et eis fuisse ablata per patratores excessuum predictorum confecta intra quinquenium ante quam promissa nequiter, ut premitur, extintunt comissa seu etiam perpetrata, per notarium seu notarios qui ipsa instrumenta receperunt aut alios qui in eorum documenta, protocolla seu capibreviam detinent [...] reparetis seu reparari continue faciatis». ⁵⁷

Quatre anys després de l'assalt al call, l'any 1352, l'aljama de Tàrrrega encara va haver de sol·licitar una nova intervenció del rei a fi que s'executessin els deutes que encara restaven impagats per la por que els jueus tenien de reclamar-los: «Quod Judei singularis dicte aljame, a tempore invasionis illicite dudum facte contra eos et eorum hospitia per homines ville jamdicte citra ut antea consueverant mettuunt vel non sunt ausi ad eorum credita recuperandum, per loca dicte ville et aliter ire vel reddere, ut reffertur». ⁵⁸

Tot plegat, com dèiem, va implicar un canvi brusc de panorama dins de l'aljama: si durant les darreres dècades el call targarí s'havia convertit en el destí d'un nombre cada vegada més alt de famílies jueves que hi veien

Carrer de l'Estudi, indret on es trobaria el forn dels jueus.

Fotografia: Oriol Saula, MCUT.

⁵⁷ López (1959*b*, doc. xiv, 23 desembre 1349): «Com que en l'ocasió referida van perdre completament els seus béns i no tenen els instruments amb què anar a veure els seus deutors, ja que alguns d'aquests instruments van ser cremats, d'altres estripats i d'altres perduts en l'ocasió esmentada, i els manquen els testimonis amb què comprovar els seus deutes, els instruments i les escriptures de manera clara i legítima, ja que aquests testimonis van morir durant les mortaldats que van seguir [a la pesta], per això ens ha sigut humilment suplicat que es reparin els instruments que, per la causa anterior, els van ser sostrets, i que sigui feta fe dels instruments trossejats i estripats. Per això, Nós, acollint favorablement la seva súplica i compadint-nos de la misèria i l'aflicció dels jueus i atents a les fatigues immenses, als danys fortament suportats i passats per ells, i a la seva voluntat de dur endavant la vida de les seves esposes i de les seves famílies, us diem i manem expressament: sempre que hi hagi constància manifesta de les violències esmentades, qualssevol instruments robats durant la perpetració i violència dites, els jueus o els seus hereus jurin sobre els deu manaments de la Llei haver perdut i haver-los estat sostrets pels causants dels excessos esmentats, que estiguin redactats dins del quinquenni abans del qual les promeses, malvadament, tal com consta, s'han mostrat fetes o també acabades, per mitjà del notari o notaris que aquests instruments van rebre o d'altres que en els seus documents, protocols o capbreus mantenen [...] repareu o feu que es repari prestament».

⁵⁸ López (1959*b*, doc. xxvii, 18 gener 1452): «Que els jueus de dita aljama, des del temps de la invasió feta de manera impune contra ells i les seves cases per homes de la vila esmentada [a diferència de com abans es comportaven], temen anar i tornar als llocs de la vila i de fora per tal de recuperar els seus crèdits, com ha estat dit».

el lloc idoni on establir-se i prosperar econòmicament, arran de la pesta i de l'assalt, la Corona es veurà obligada a pressionar el govern de la vila a pagar una multa de dos mil sous anuals si en un terme de quatre anys no vivia a Tàrraga una quantitat determinada de jueus: «Et ultra omnia supradicta teneamini procurare et facere cum effectu quod infra IIIII^{or} annos a data presentis inantea numerandos, comorentur in dicta villa, singula domicilia foventes, quadraginta Judei in quibus debent includi jam habitantes in villa premissa quorum viginti sint peytarii competentes ad cognitionem vicarii et bajali ville pretacte. Et nisi hoc feceritis, teneamini nobis dare annis singulis duos mille solidos Barchinone in redditibus donec dicti Judei quadraginta sint et essent in dicta villa».⁵⁹

Tàrraga s'havia convertit en un destí insegur i, en un marge de només quatre anys, s'havia d'afanyar a rentar la imatge negativa que l'assalt al call li havia conferit. Ignorem si la quantitat de quaranta caps de família equivalia exactament a la que hi havia al call abans de l'estiu de 1348 o si, conscients de la dificultat d'igualar el nombre d'habitants previ en un moment en què la davallada demogràfica era dramàtica, la quantitat gairebé simbòlica de quaranta era més aviat un nombre que aconseguia, en un futur immediat, unes rendes anuals favorables a la Corona, alhora que esdevenia un fonament ferm per al creixement de l'aljama, en un futur més llunyà.⁶⁰

A.4.2. La labor de la justícia

La situació que la població cristiana de Tàrraga va haver d'afrontar després de l'atac al

call també va estar marcada per les fortes dificultats econòmiques i per una repressió que, a la llarga, va donar uns fruits excel·lents.

Poc després de l'assalt al call va començar la recerca i captura dels seus responsables. Durant el temps que van durar les indagacions i a la vista de les condemnes que s'anaven executant implacablement, contemporàniament a la sensació que una part de la vila podia tenir que s'anava fent justícia, es va anar obrint pas, entre els més afectats per les decisions dels oficials reials, la zitzània de la discòrdia, tal com testimonien els «plura hodia et rancores ac bandositates et male voluntates que [cum ratione cuiusdam inquisitionis per Gilabertum de Corbaria, regentem officium procurationis Cathalonie generalis, in dicta villa facta occasione invasionis et necium perpetrate in personis nonnullorum et diversorum Judeorum aljame dicte ville] sunt exorte» entre delators i acusats i els valedors de cada part, recollits en un document de la Cancelleria.⁶¹ Per als uns, la pena de presó va acabar amb una multa; d'altres van ser exiliats, i no pocs dels qui van ser trobats més culpables (o tenien menys influència al tribunal o a la cort) van haver de fer front a algun tipus de càstig públic i exemplar: des de l'amputació de membres fins a morir penjat en alguna de les forques que havien estat aixecades a la vila. El desmantellament d'aquestes, dut a terme el febrer de 1354, suposarà precisament la fi de tot aquest procés d'investigació criminal.⁶²

Un procés, però, que l'abril de 1350 ja havia entrat en una fase decisiva de solució amb la remissió que el rei va concedir a les autoritats

⁵⁹ Vegeu López (1959b, doc. XXI, 17 abril 1350): «I ultra les coses dites més amunt, resteu obligats a procurar amb reeiximent que, dins dels quatre anys computables des de la data present en endavant, habitin en la dita vila, emparats en domicilis individuals, quaranta jueus, entre els quals s'han d'incloure els qui ja habiten a la vila, amb la condició que, d'aquests, vint siguin tributadors competents, amb coneixement del vicari i batlle de la vila en qüestió. Si no ho feu així, si els esmentats quaranta jueus no habitaran a la vila, resteu obligats a entregar-nos cada any dos mil sous de Barcelona en rendes».

⁶⁰ Quant a la Corona, tinguem present que encara que en algun moment, com s'ha indicat en aquest article, sembla que actuava moguda per la compassió i la pietat envers el col·lectiu jueu, el cert és que considerava els jueus i les jueves com a possessió personal, el seu tresor particular. Vegeu «Judeos nostros vel eorum calles, domus vel hospitia ipsorum, que sub nostra regali custodia, protectione et guidatico speciali constituti existunt cum eorum bonis» («Els nostres jueus o els seus calls, cases o habitatges d'aquests, que existeixen, amb els seus béns, sota la nostra custòdia reial, protecció i guia especialment constituïda») i el «Dicti Judei, qui sunt thesaurus et regalie nostre», a López (1959b, doc. XII, 18 juliol 1349), del qual treia tot el profit econòmic que podia amb els impostos ordinaris i extraordinaris amb què els tributava. De fet, tal com s'afirma més d'una vegada, l'assalt als calls i l'assassinat de jueus va ser considerat per la Corona com «in nostrorum regaliarum diminutionem et vituperium nostri domini», a López (1959b, doc. XVIII, 15 abril 1350): «Una disminució dels nostres drets reials i un insult al nostre domini».

⁶¹ Vegeu López (1959a, p. 117, nota 99: ACA, Cancelleria, reg. 658, fol. 181r-181v, 19 abril 1350): «Els molts odis, rancúnies, bandositats i males voluntats que [per raó de la inquisició feta pel difunt Gilabert de Corbera, regent de l'ofici de procurador general de Catalunya, en dita vila amb ocasió de la invasió i assassinats perpetrats en les persones d'alguns i diversos jueus de l'aljama de dita vila] han sorgit». El document ordenava al batlle que escollís quatre persones bones i imparcials que l'ajudessin a reconciliar entre si els habitants de Tàrraga implicats en aquestes qüestions.

de Tàrrega i al conjunt sencer de la vila de qualsevol implicació en l'assalt al call: «Presentis carte nostre perpetuo valiture serie absolvimus, diffinimus, remittimus et relaxamus vobis, dictis Francisco Aquilonis et paciariis, probis hominibus ac toti universitati ville predictae et eius singularibus presentibus et futuris, omnem actionem, questionem, petitionem et demandam et omnem etiam penam civilem et criminalem et aliam quamlibet quam contra vos, dictum Franciscum, paciarios et dictam universitatem seu eius singulares aut ipsorum bona, Nos seu officiales nostri possemus facere, proponere seu movere aut vobis seu illis seu cuilibet ipsorum infligere, rationibus predictis, seu quibusvis decausis quoquo modo dependentibus seu emergentibus ex eisdem».⁶³

A canvi d'aquesta absolució perpètua, la vila de Tàrrega havia de consignar al tresorer reial una suma desorbitant de diners (vint mil sous), a la qual se li afegiria una altra quantitat no gaire inferior (setze mil sous), pagadora en quatre entregues: «Pro huiusmodi vero absolute habuimus a vobis vincti mille solidos Barchinone quos dilecto consiliario nostro Bernardo de Ulzinellis, legum doctori, nostro nomine tradidistis. Teneamini etiam huius remissionis pretextu, dare nobis seu nostro thesaurario antedicto sexdecim mille solidos dicte monete, videlicet: quatuor mille solidos, die prima mensi marci instantis et deinde de anno in annum alios IIII^{or} mille solidos donec de dictis sexdecim mille solidis nobis aut nostro thesaurario aut cui loco nostri voluerimus fuerit integrum satisfectum».⁶⁴ No és gens estrany que només dos dies després d'aquesta remissió, el 17 d'abril, la Corona concedís al govern local la manera de

poder retornar les quantitats que prestadors, tant jueus com cristians, els havien facilitat, i també de poder-ne anar afegint de noves, amb la concessió de la facultat de poder ordenar talles sobre la població de la vila i d'establir sises sobre el comerç d'alguns productes alimentaris de primera necessitat, com la carn, el blat i el vi. Les fonts d'ingressos habituals no podien ser gaire bones (a més de la crisi econòmica que va seguir a la pesta, una de les fonts de riquesa de la vila, l'aljama, havia estat gairebé anihilada) i calia recórrer a fonts d'ingressos extraordinàries.⁶⁵

No deixa de ser interessant que el mateix dia que van ser aprovades aquestes fonts d'ingressos addicionals va ser expedit també un altre document «circa melioramentum aljame Judeorum villa de Tarrega».⁶⁶ És com si la Corona volgués recordar a les autoritats de la vila que el pagament de la remissió no els eximia de la tasca urgent de reparar el call ni de dur a terme les iniciatives oportunes a fi de millorar la situació dels qui hi viuen o hi havien de viure.

L'absolució, la vila de Tàrrega la va anar pagant com va poder.⁶⁷ I no va ser aquest l'únic front que va haver d'atendre el municipi targarí: pocs mesos després, es va expedir un altre document sobre la composició i l'avenença a què s'havia arribat entre els representants de la vila i l'aljama «super questione restitutionis petite per ipsos Judeos universis et singulis hominibus ipsius ville et singularibus eiusdem, ratione bonorum et rerum ipsis Judeis ablatis per homines supradictos, tempore invasionis et depredationis hospitiorum suorum».⁶⁸ Ignorem els termes de la composició, però suposem que encara que

⁶² Ignorem si l'oposició que va presentar l'aljama a la retirada de les forques obeïa al fet que veïen en elles un element dissuasori molt vàlid per a futurs assaltants o si és que consideraven que encara no hi havien passat tots els que, al seu parer, havien de fer-ho (vegeu López, 1959a, p. 125-126, notes 142-143).

⁶³ Vegeu López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «Per la carta present amb valor perpetu, en veritat us absolem, deslliurem, remetem i mitiguem a vosaltres, dits Francesc Aguiló i paers, prohoms i a tota la universitat de la vila esmentada i als seus singulars presents i futurs, de tota acció, qüestió, petició i demanda i també de tota pena civil i criminal i qualsevulla altra cosa que contra vosaltres, dit Francesc, paers i dita universitat o els seus singulars o els béns d'aquests, Nós o els nostres oficials puguem fer, proposar, moure o infligir per les raons esmentades o qualsevol altra causa que d'alguna manera estigui relacionada o sorgeixi d'aquelles».

⁶⁴ Vegeu López (1959b, doc. xviii, 15 abril 1350): «A favor d'aquesta absolució autèntica, hem hagut de vosaltres els vint mil sous de Barcelona que heu entregat en nom meu al nostre estimat conseller, Bernat d'Olzinelles, doctor en lleis. Resteu obligats també, sota el pretext d'aquesta remissió, a donar-nos a nosaltres o al tresorer nostre esmentat setze mil sous de dita moneda de la següent manera: quatre mil sous el primer dia del mes de març imminent i després, d'any en any, els altres quatre mil sous fins que els setze mil sous a nosaltres, al nostre tresorer o a aquell que vulguem al nostre lloc siguin satisfets íntegrament».

⁶⁵ Vegeu López (1959b, doc. xx i xxi, 17 abril 1350).

⁶⁶ Vegeu López (1959b, doc. xix, 17 abril 1350).

⁶⁷ Un any després, encara havia de satisfer vuit mil sous dels primers vint mil que ja s'havien d'haver pagat! (vegeu López, 1959b, p. 120, nota 115).

⁶⁸ Vegeu López (1959b, doc. xxiii, 12 agost 1350): «Sobre la qüestió de la restitució demanada pels jueus a diversos homes d'aquesta vila per raó dels béns i coses dels jueus que van ser sostrets pels homes esmentats quan van entrar i robar a les seves cases».

no hagués estat prou satisfactòria als ulls de l'aljama (què els podia rescabalar de la tragèdia viscuda?), segur que va augmentar les ja prou elevades despeses a què el Consell municipal s'estava enfrontant.

Sembla que el conjunt d'aquestes mesures punitives adoptades per la justícia va acabar donant fruit, ja que, malgrat el temor que, amb els episodis de pesta que es van anar succeint de manera intermitent durant la resta del segle XIV i part del segle XV, es reproduïssin uns fets similars als del 1348, la vila de Tàrrega no va tornar a ser mai més l'escenari d'una violència d'aquest gènere contra els seus habitants jueus. Ni tan sols quan l'onada d'assalts als calls de l'any 1391 va arribar i es va estendre per bona part del nostre territori, abatent-se mortalment sobre alguna de les comunitats jueves més antigues i deixant-ne d'altres molt malparades. No tenim cap testimoni documental que un fet similar hagués ocorregut aquell any a Tàrrega, perquè, amb tota probabilitat, no hi va passar res.⁶⁹ Potser la societat que va renèixer a la vila després d'aquell 1348, un part llarg, com hem tingut ocasió de veure, va ser més tolerant que la que hi vivia abans; potser és cert que els homes i les dones aprenen dels seus errors i poden arribar a ser millors del que eren abans de cometre'ls...

B. עמק הכנה (La vall de llàgrimes), de Josef ha-Kohen

Durant l'edat mitjana la producció historiogràfica dins de la literatura hebrea va ser més aviat escassa. Les raons amb què els estudiosos expliquen aquesta falta d'interès giren al voltant de la precarietat en què el col·lectiu jueu es trobava tant dins del món àrab com dins del món cristià.⁷⁰ La mancança d'un territori propi i la consegüent absència de protagonisme històric que pertocava als qui vivien sota un poder i unes lleis que no eren les seves no feia necessària l'elaboració de cap crònica. De tant en tant, es reelaborava algun episodi bíblic, de quan Israel posseïa una terra pròpia i hi escrivia la seva història amb el seva pròpia mà, però es feia de ma-

nera marginal i anecdòtica.⁷¹ No serà fins a l'inici del segle XIX, amb el desvetllament de l'esperit nacional entre els jueus i les jueves europeus, que es produirà un interès per la història dins de la literatura hebrea.

Ara bé, el paper discret que al llarg d'aquests segles va haver d'interpretar el gènere historiogràfic va tenir també els seus moments d'excepció, l'origen dels quals hem de cercar en alguns dels episodis més tràgics viscuts per les comunitats jueves europees, com ara les croades, les persecucions que seguiren a la pesta negra o l'expulsió dels jueus dels regnes peninsulars ibèrics. Aquests fets sotragaren fortament l'ànim dels qui en sentien parlar, que no només en volien una descripció acurada, sinó també una explicació que en fes aflorar el sentit amagat i que podia aplacar el neguit i el desconcert que aquells fets els provocaven. De fet, una de les característiques principals de l'escassa producció historiogràfica hebrea medieval és la forta empremta religiosa que conté i que s'expressa amb un encuny de caire interpretatiu molt difós, segons el qual les tragèdies narrades formen part de l'execució d'un pla diví gràcies al qual, i de manera paradoxal, en comptes de denunciar l'abandó del poble escollit per part de Déu, revelen la cura extrema amb què Déu vetlla per la seva correcció i salvaguarda. Els perseguïdors, siguin croats, supervivents de la pesta o reis cristians, són la vara en mans de Déu, l'instrument de la seva correcció amatent.⁷²

El ressò literari de les croades i de l'expulsió va ser més intens que el provocat per la pesta negra. I d'aquests fets, el darrer de tots en el temps, l'expulsió dels regnes peninsulars ibèrics, va ser el quin va suscitar el major nombre d'historiadors. En efecte, durant el breu període de temps que comprèn les darreres dècades del segle XV i la primera meitat del segle XVI, va aparèixer un estol excepcional de cronistes. El que ens interessen aquí, Josef ha-Kohen (Avinyó, 1496-Gènova, c. 1577,) va ser un d'ells. *La vall de llàgrimes*, una de les seves cròniques,

⁶⁹ Quant a les aljames atacades l'any 1391, entre les quals no figura Tàrrega, vegeu Feliu (2007, p. 197-213).

⁷⁰ Vegeu Cantera (2002, p. 11-17).

⁷¹ A fi de justificar els privilegis d'alguna nissaga poderosa (els ancestres hipotètics de la qual, havent viscut en aquell període històric, avalarien una possible aspiració de preeminència dels seus successors dins de la comunitat jueva medieval) o d'exculpar els jueus i les jueves que vivien a la península (als quals no es podria blasmar d'haver participat en la mort de Jesús perquè els seus avantpassats hi havien arribat abans que aquest fet religiós hagués ocorregut) o de donar esperança a un poble atribolat i perseguit recordant-los, tot guaitant cap al passat esplendorós descrit a la Bíblia i que ara es glossava de nou, per on aniria la restauració futura promesa per Déu, etc.

⁷² La qual cosa no treu que quan aquests acaben malament, el cronista s'ompli d'alegria i vegi també en això un altre exemple d'intervenció divina: el càstig dels qui obraren malament contra el poble jueu.

està formada pel llarg enfilall de persecucions que el poble jueu va anar patint durant la diàspora, fora de la terra d'Israel, amb un clar predomini dels fets que li eren més coneguts, els que varen tenir lloc durant i després de l'expulsió.⁷³

A diferència dels episodis que coneixia de primera mà, quan Josef ha-Kohen va haver d'afrontar l'explicació de fets que li quedaven llunyans en el temps o en l'espai, va optar per cercar si ja se n'havia escrit amb anterioritat i, si era així, per integrar de manera gairebé literal els fragments d'aquestes

obres que suplien la seva manca de coneixement. Precisament quan va haver de relatar les persecucions que van tenir lloc a la Corona catalana com a conseqüència de la pesta negra, Josef ha-Kohen va recórrer a una part del polèmic tractat escrit per un rabí d'Osca: Hayyim Galipapa (Montsó, c. 1310-Pamplona, c. 1380.), titulat עמק רפאים (*Vall d'ombres*). Així, doncs, la informació que llegim sobre aquesta persecució a *La vall de llàgrimes* no prové de Josef ha-Kohen, sinó d'un que en va ser contemporani,⁷⁴ tal com el cronista renaixentista deixa ben clar a l'inici d'aquest episodi:

ויהי בשנת חמשת אלפים ומאה ושמנה שנה היא שנת שמנה וארבעים ושלוש מאות ואלף ויהי דבר כבד מאד ממזרח שמש ועד מבואר ולא היתה קריה אשר שגבה ממנו ככתוב בעמק רפאים אשר כתב ר' חיים גאליפאפה בימים ההם.⁷⁵
I també al seu final: עד הנה דברים ר' חיים גאליפאפה.⁷⁶

Reproduïm, doncs, d'aquesta part de la crònica, les paraules amb què Galipapa es va referir als assalts dels calls de Cervera i de Tàrraga, ocorreguts després del que havia estat perpetrat contra el de Barcelona:

ויהי לימים עוד ויקומו על היהודים אשר בעיר צירבירה ויררגו כשמנה עשרה נפש ובכיוה שלחו את ידם והנשארים ברחו לנפשם ויענו בצום חיתם ושק ואפר הציקו לרבים ויהי לימים עוד שלשה ביום העשירי אחדש אב ביום ענות נפשם ויקומו גם יושבי טאריגה ויכו ביהודים ואבד יותר משלש מאות נפש ויסחבום אל בור רק ובכיוה שלחו את ידם והנשארים ברחו לנפשם אל בית מכריהם במתן בסתר עד עבור הזעם וישארו ערומים מכל קנינם ולא יתבוששו ביום הנמהר ההוא.⁷⁷

A l'hora de llegir i comentar aquest fragment, hem de tenir present que a la literatura medieval hebrea s'havia desenvolupat un cert gust estètic que s'alimentava de la intertextualitat que l'escriptor establia entre el seu text i altres textos coneguts pels seus lectors: en la major part dels casos, textos de llibres bíblics. De vegades, amb l'ús d'aquestes referències bíbliques, l'autor només volia posar a prova l'erudició del seu lector; d'altres, el podia divertir amb les relacions que a partir d'unes mateixes paraules establia per a situacions diferents o fins i tot antagòniques; finalment, també podia utilitzar el plus de sentit que el text bíblic afegia al

text normal per tal de vehicular un missatge concret. Tal com veurem a continuació, en aquest fragment tan breu ressona una gran varietat de referències bíbliques.

B.1. La data de l'atac

Galipapa segueix la mateixa cronologia dels atacs que figura als documents de la Cancelleria Reial: primer, Barcelona;⁷⁸ després, Cervera, i tres dies després, Tàrraga. Però només del darrer acaba especificant el dia dins del calendari jueu: «el dia desè del mes d'Ab». No es tractava d'un dia qualsevol, ja que, segons la tradició religiosa i historio-

⁷³ *La vall de llàgrimes* va ser compilada l'any 1557 o el 1558 i revisada l'any 1605, però no va ser editada fins a l'any 1852 (vegeu Almladh, 1981, p. 11-42; León, 1989, p. 9-35).

⁷⁴ De fet, l'únic testimoni que ha perviscut de la part de l'obra de Hayyim Galipapa en què es referien les persecucions provocades per la pesta negra a la Corona d'Aragó és precisament la citació que en va fer Josef ha-Kohen (vegeu Almladh 1981, p. 27).

⁷⁵ «L'any 5108, que és l'any 1348, hi va haver una epidèmia greu des d'Orient a Ponent i no hi va haver cap ciutat que se li pogués resistir, tal com està escrit a *Vall d'ombres*, que va escriure rabí Hayyim Galipapa en aquells dies».

⁷⁶ «Fins a aquí les paraules de rabí Hayyim Galipapa».

⁷⁷ «Van passar encara uns dies [de l'assalt al call de Barcelona] i es van aixecar contra els jueus que hi havia a la ciutat de Cervera, van matar unes divuit persones i van fer presa del botí. Els qui van sobreviure, van fugir per salvar-se, van mortificar amb el dejuni les seves vides, i sac i cendra van col·locar a molts. I van passar encara tres dies i el dia desè del mes d'Ab, dia de mortificació, es van aixecar també els habitants de Tàrraga, van carregar contra els jueus i van morir més de tres-centes persones; les van arrossegar cap a una cisterna buida i van fer presa del botí. I els qui van sobreviure, van fugir per salvar-se a la casa dels seus coneguts amb un present [fet] amb discreció, fins que va passar la fúria. I van restar despullats dels seus béns i no se n'avergonyien, en aquell dia impetuós».

⁷⁸ Del qual diu que va tenir lloc ערב לעת השבת («el dia de sàbat a l'hora de tarda», és a dir, la tarda de dissabte) i coincideix, per tant, amb el «die sabbati» del document de la Cancelleria esmentat prèviament.

gràfica jueva, al voltant d'aquesta data s'havien produït algunes de les pitjors tragèdies que havia sofert el poble jueu,⁷⁹ entre les quals destacaven les dues destruccions del temple de Jerusalem: la primera, l'any 587 aC, a mans dels babilonis, i la segona l'any 70 dC, per obra dels romans.⁸⁰

Si realment l'atac va tenir lloc aquell dia, la turbamulta que va irrompre al call es va trobar amb una població que, atemorida per les notícies que havien arribat de Cervera, tenia més motius que mai per dejunar de carn i vi, vestir de dol, anar descalça, dur cendra sobre el cap i pregar a l'Altíssim clamant perdó i compassió... De tota manera, també ens podem trobar davant d'un simple arranjament literari que pretendria ressaltar la magnitud del que va succeir a Tàrrega, tot situant aquells fets a la mateixa altura de les grans desgràcies nacionals. Ara bé, si tenim en compte que «el dia desè del mes d'Ab» de l'any 5108, segons el calendari jueu, es va escaure en diumenge dia 14 de juliol de 1348, segons el calendari cristià, i recordem la *data ante quem* de l'atac deduïda dels documents de la Cancelleria Reial, el 24 de juliol, veurem o bé que ens trobem davant d'una sorprenent coincidència, si és que realment l'atac va tenir lloc en aquella diada de mortificació, o bé que la gran proximitat a aquella data va estimular la imaginació de Galipapa fent que assimilés el dia anònim de l'atac al call de Tàrrega amb el gran dia de dol religiós.

B.2. El nombre de víctimes mortals

Coincidència o no, la narració de l'atac al call targarí tenia tots els elements per erigir-se en una tragèdia d'una excepcional inten-

sitat, mereixedora de ser recordada i lamentada. Així com Galipapa xifra en unes vint persones (כעשרים נפש) les víctimes mortals de l'assalt al call de Barcelona i en unes divuit les de Cervera, el nombre de morts a Tàrrega superava els tres-cents: «l van morir més de tres-centes persones». I encara que el nombre de difunts que Galipapa assigna de manera conjunta als calls de Solsona i Cardona,⁸¹ atacats a continuació del de Tàrrega, s'apropa també a la xifra de tres-cents (כשלוש מאות נפש אדם), el cert és que el call targarí sobresurt d'entre tots ells pel seu nombre elevat de morts.

Veritat o ficció? S'ha dit que la xifra era exagerada, perquè, si no, implicaria, entre morts i supervivents, una població jueva que hom troba desmesurada per a la vila de Tàrrega de mitjan segle XIV.⁸² Ara bé, entre la font hebrea i els documents de la Cancelleria, hi ha certes coincidències que hauríem de tenir en compte: la primera d'elles és que, quan es parla del nombre d'assassinats, el call de Tàrrega sempre destaca per tenir-ne un de superior. D'altra banda, la xifra de més de tres-cents morts també es troba en els documents de la Cancelleria, encara que allí és el resultat de sumar el nombre de les víctimes mortals hagudes als calls de Barcelona, Cervera i Tàrrega plegats. Podria ser que, en aquest cas, Galipapa hagués associat la quantitat total de tres-cents morts, que deuria circular per les aljames de la Corona després dels atacs, al sol call de Tàrrega, perquè és on es va produir el major nombre de víctimes? És una possibilitat. Quina podria haver estat llavors la quantitat de víctimes a Tàrrega? I si es restessin els morts que segons Galipapa hi va haver a Barcelona i Cervera, una quarantena en total, dels tres-cents que

⁷⁹ La data en què es recordaven aquests fets luctuosos es va convertir en un dia de dejuni i de dol majors, anomenat בשעה באב, literalment «[dia] novè d'Ab»; el precedien tres setmanes preparatòries de dejuni i tristesa (des del dia 17 del mes de Tammuz) i l'escortaven dos sàbats: el sàbat anterior al 9 d'Ab, conegut com a *sàbat de visió*, i el posterior, anomenat *de consolació*. Pròpiament parlant, el dia 10 d'Ab ja es troba fora d'aquest llarg període anual de dol, encara que la seva immediatesa a la gran jornada d'afflicció encara li dona una forta empremta, tant més quan, segons algunes fonts, l'incendi i la destrucció del temple de Jerusalem es van perllongar fins a l'endemà del dia 9, per tant, el dia 10. D'altra banda, quan la commemoració de בשעה באב s'escau en sàbat, aquest preval i aquella es trasllada al dia següent, diumenge, i això és el que precisament va passar l'any 1348: el dia 9 d'Ab va coincidir amb sàbat i es va passar al dia següent, que, segons el calendari jueu, era el dia 10 d'Ab, la data referida per Galipapa.

⁸⁰ A la vora d'aquestes tragèdies se n'hi van anar ajuntant d'altres, ocorregudes totes aquest mateix dia, com ara la nit en què el poble d'Israel, sortit d'Egipte, va murmurar contra Déu i per la qual cosa va ser condemnat a vagar quaranta anys pel desert (Nm. 14, 1 s.); la caiguda de Betar, centre operatiu de la revolta contra Roma liderada per Bar Kohba, l'any 135 dC; la transformació de Jerusalem en una colònia romana i la prohibició feta als jueus de viure-hi, l'any 136 dC. I, des de l'edat mitjana, fets com la proclamació de la primera croada pel papa Urbà II, l'any 1095; l'expulsió dels jueus decretada pels reis catòlics l'any 1492, etc. I, entremig, hi hauríem d'incloure l'assalt al call de Tàrrega, l'any 1348.

⁸¹ Hi ha qui tradueix el topònim original hebreu d'aquesta segona població (צאלקונה) per Tarragona (vegeu León, 1989, p. 101) i qui, en canvi, defensa Cardona, per raons de proximitat geogràfica i perquè, de fet, consta documentalment que el call d'aquesta població també va ser atacat el 1348 (vegeu Baer, 1929, p. 325).

⁸² Vegeu Segarra (1984, p. 167).

la Cancelleria Reial assigna als tres calls per deduir-ne els que hi va haver a Tàrrrega? El resultat pujaria dos-cents seixanta difunts. Una xifra encara esfereïdora.

De totes maneres, a la llum del que diuen aquests documents i fent-ne una lectura de mínims, em sembla que es pot afirmar que dels calls de Barcelona, Cervera i Tàrrrega, el darrer va ser el que en va sortir més perjudicat, especialment pel que fa al nombre de morts. No sembla forassenyat, per tant, que d'entre els tres-cents morts que es van comptabilitzar entre els tres calls, bona part d'aquesta quantitat pugui ser assignada al de Tàrrrega.

B.3. El destí dels morts, dels supervivents i dels seus béns

B.3.1. Els morts

A diferència dels documents de la Cancelleria, el relat de Galipapa preserva un fet interessant relacionat amb el destí dels morts; diu que «els van arrossegar cap a una cisterna buida». Les paraules *cisterna buida* recorden al lector jueu el destí que va experimentar un dels fills de Jacob, el jove i atractiu Josep: els seus germans, gelosos de l'afecte i les atencions que el seu pare li professava per ser el més petit, el van llençar a una *cisterna buida* (Gn 37, 24) abans de vendre'l com a esclau a uns mercaders que el

van dur a Egipte; la dona de l'amo egipci que el va comprar, atreta per la seva bellesa però les insinuacions de la qual van ser refusades per la lleialtat que Josep sentia envers el seu amo, el va acusar falsament i va ser tancat en una presó, en una *cisterna* (Gn 41, 14). En el relat bíblic, les diferents cisternes a les quals Josep és llençat desenvolupen un paper narratiu clar: fan d'entrebanc, de prova, que l'heroi ha de superar i, per contrast, acaben ressaltant encara més el destí de glòria a què estava cridat i que finalment s'acomplirà amb la seva ascensió al poder d'Egipte i, des d'aquesta plataforma política, sobre els seus germans.⁸³

Volia Galipapa encendre l'esperança dels seus lectors quan en associar la *cisterna buida* de Tàrrrega a les de Josep insinuava que també es podia assimilar la restauració de l'heroi bíblic a la que li esperava a l'aljama targarina? O simplement el rabí es fa ressò d'un fet que va tenir lloc a la vila de Tàrrrega: que, davant de l'allau de morts i de la forta calor que els mesos d'estiu es dona en aquestes contrades, la qual cosa accelera la descomposició dels cadàvers, es va optar per una solució d'emergència i se'n van encabir tants com es va poder en un mateix indret, en una *cisterna buida*?

D'altra banda, el terme que hem traduït per *cisterna* també pot ser traduït per *fossa*,

**Vista aèria de dues
de les fosses
comunes del pogrom
de 1348 localitzades
al fossar dels jueus
de Tàrrrega
durant l'excavació
arqueològica
de l'any 2007.**

Fotografia:
Oriol Saula, MCUT.

⁸³ Podeu trobar la història sencera de Josep a Gn 37-50.

tomba. I, de fet, amb aquest altre significat apareix manta vegades als textos bíblics, en expressions estereotipades tals com «els qui baixen a la fossa», és a dir, els morts. I si en comptes de *cisterna buida*, Galipapa es volia referir a una *fossa buida*? A una tomba que forçosament havia de ser de grans dimensions si els havia d'encabir a tots, una fossa comuna, i que per això mateix no havia estat encara utilitzada i estava buida? Ara per ara, al fossar dels jueus de Tàrrega, de fosses comunes se n'han trobat quatre, i totes de l'any 1348, per la qual cosa aquesta segona lectura també sembla plausible.

El verb emprat per traslladar els cossos, sigui a una *cisterna buida*, sigui a una «fossa [comuna] buida», *arrossegar*, intensifica la urgència del moment i la més que probable manca de ritual (o l'ús tan sols d'unes normes de mínims) a l'hora de sebollir les víctimes: ni la neteja ritual del cadàver, ni la vetlla, ni el seguici funerari fins al fossar, ni gaires cerimònies fúnebres ni complantes...

B.3.2. Els supervivents

També en relació amb els supervivents, Galipapa aporta una informació nova quan diu que «els qui van sobreviure van fugir per salvar-se a la casa dels seus coneguts amb un present [fet] amb discreció, fins que va passar la fúria». Així, doncs, algunes famílies jueves, veient que el call havia esdevingut un lloc insegur, van optar per protegir-se, bo i demanant a alguns cristians coneguts el fet de poder-se refugiar a les seves cases, «amb un present [fet] amb discreció». Aquests darrers mots evoquen en el lector hebreu un proverbi molt conegut: «Un present fet amb discreció apaga l'ira, un regal de sotamà calma el furor» (Pr 21,14).⁸⁴ I a nosaltres ens fan pensar que, en comptes d'indicar simplement que es van estar en aquestes cases *d'amagat*,⁸⁵ el que s'insinua és que s'hi van poder ocultar gràcies al que havien entregat als seus propietaris cristians que, a la vista del *present*, haurien optat per deixar de banda l'ira i el furor (Pr 21,14) i els haurien acollit a casa seva. Si anem endavant amb aquesta línia d'interpretació, també es podria conjecturar que entre els qui varen demanar refugi s'hi deurien trobar algunes de les famílies més riques de l'aljama, ja que, a més de comptar amb coneguts cristians po-

derosos, també tenien prou capacitat per convertir en atractiu, econòmicament parlant, el risc d'acollir-los.

Els mots finals, «fins que va passar el furor», ens remetent a un verset d'Isaïes: «Poble meu, corre, entra a casa teva, tanca-t'hi amb pany i clau, amaga-t'hi un moment, fins que passi de llarg la indignació del Senyor» (Is 26, 20). El context d'ira i de furor del proverbi que els mots previs («amb un present [fet] amb discreció») havien dut a la memòria del lector jueu i que en aquell fragment s'atribuïen a l'ira i el furor dels cristians, ara el text hebreu, a través d'aquest verset del profeta, l'atribueix al Senyor. Aquesta identificació respon a la clau interpretativa de la història que ja hem comentat prèviament: el Senyor se serveix dels qui persegueixen el seu poble per tal de corregir-lo.

B.3.3. Els béns

Rabí Galipapa es refereix en dos moments al destí que va tocar als béns dels jueus i les jueves del call de Tàrrega. Primer diu que els assaltants, després de matar més de tres-cents jueus, «van fer presa del botí». Les paraules utilitzades ens menen cap al final de la història d'Ester, quan, durant els atacs que els jueus van protagonitzar tot al llarg i l'ample de l'Imperi persa contra els qui els volien exterminar, el text bíblic repeteix, com si es tractés d'una tornada, que malgrat que els jueus els van poder matar, «no van saquejar res» (Est 9, 10.15.16). Per contrast, els cristians que van matar els jueus de Tàrrega sí que «van fer presa del botí». Es vol ressaltar amb això la seva dolenteria o és que amb aquesta dada Galipapa vol cridar l'atenció del seu lector sobre els béns saquejats?

Potser es pugui suggerir una possible resposta quan, més endavant, Galipapa diu dels supervivents que «van restar despullats dels seus béns i no se n'averkonyien». Amb aquesta descripció, l'autor recorda al seu lector el final del segon relat de la Creació, quan, després que Déu ha format la dona, llegim que: «Tots dos, l'home i la seva dona, anaven nus i no se n'averkonyien» (Gn 2, 25). Potser el rabí està insinuant que el que ha passat a l'aljama de Tàrrega pot ser entès com una nova Creació: els supervivents, pu-

⁸⁴ En tots els casos en què cito passatges bíblics, he optat per seguir la traducció catalana de la Bíblia Catalana Interconfessional (BCI).

⁸⁵ Pilar León tradueix aquests mots amb un sol adverbí: *secretamente* (vegeu León, 1989, p. 101).

⁸⁶ La qual cosa no eximeix que, a l'hora de llegir-los, s'hagi de mantenir una certa cautela: la pròpia de qui s'adreça a un text literari (amb un gènere específic) i antic (escrit des d'unes coordenades diferents a les nostres).

rificats per la prova terrible que han passat, es troben en una situació que els és totalment nova i en la qual, com els primers pares abans del pecat, no experimenten cap sentiment de vergonya. I què caracteritza aquesta situació nova si no és el fet d'estar «despullats dels seus béns» perquè els havien estat sostrets? Si llavors tenim en compte que en algunes de les cròniques medievals jueves s'atribueix a la riquesa i a l'opulència de les comunitats de la diàspora l'origen de la seva infidelitat i del seu relaxament religiós, que Déu anava corregint amb les persecucions que de tant en tant permetia que els cristians els infligissin, entendrem aquesta visió peculiar d'una de les conseqüències de l'assalt al call: el vessant positiu de la pèrdua de béns.

Rabí Hayyim Galipapa, com ja havien testimoniats els documents de la Cancelleria, insisteix en la depredació feta dels béns dels jueus i les jueves de Tàrrrega durant l'assalt al call, només que, en explicar-la, l'acoloreix amb una interpretació de la història pròpia de la mentalitat religiosa del judaisme medieval.

Cloenda

No crec que sigui aquest el moment d'exposar conclusions, perquè aquestes ja han anat trobant el seu lloc en els diferents apartats en què he estructurat aquest article: allí,

amb el suport dels textos aportats i analitzats, es poden entendre i valorar millor.

De totes maneres, m'agradaria acabar aquest itinerari que hem fet al llarg de les fonts documentals que ens parlen del trist episodi durant el qual, a mitjan juliol de 1348, una part de la població de la vila de Tàrrrega, la cristiana, gairebé va exterminar l'altra part de la població, la jueva, iniciant una reflexió sobre la validesa de certes fonts a l'hora d'estudiar la història de les comunitats jueves medievals.

En efecte, davant de les cròniques medievals hebrees, hom tendeix a interposar una previsió i una reserva que, si s'adopten de manera genèrica i indiscriminada, poden ser injustes. De fet, en aquest article hem emprat informació provinent tant dels documents oficials de la Cancelleria Reial com d'una d'aquestes cròniques medievals jueves, i hem pogut constatar que entre ambdues fonts hi ha algunes coincidències ben clares i força suggerents, la qual cosa ens anima a reconsiderar la mirada escèptica amb què se sol llegir els cronistes medievals, ja que no s'adiu amb la realitat l'afirmació que titlla el seu llegat d'invençions i fantasies.⁸⁶ El cas de Tàrrrega hauria d'animar els estudiosos a integrar, més que a discriminar, les diverses fonts que tenen al seu abast.

Bibliografia

ALMBLADH, Karin (1981). *Joseph ha-Kohen. Sefer 'Emeq ha-Bakha (The Vale of Tears) with the chronicle of the anonymous Corrector. Introductions. Critical Edition. Comments.* Uppsala: Almqvist & Wiksell. (Studia Semitica Upsaliensia; 5)

BAER, Fritz (1929). *Die Juden im christlichen Spanien. Urkunden und Regesten.* Vol. I: *Aragonien und Navarra.* Berlín: Akademie Verlag.

CANTERA MONTENEGRO, Enrique (2002). «La historiografía hispano-hebrea» *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie III, p. 11-75.

FELIU I MABRES, Eduard (2007). «Sobre la lletra que Hasday Cresques adreçà a la comunitat jueva d'Avinyó parlant dels avalots de 1391». *Tamid*, vol. 5, p. 171-219.

LEÓN TELLO, Pilar (1989). *Yosef ha-Kohen. El valle del llanto ('Emeq ha-Bakha). Crónica hebrea del siglo XVI.* Barcelona: Riopiedras. (Biblioteca Nueva Sefarad; 13)

LEVINGER, Jacob S. (1978). «Galipapa, Hayyim ben Abraham». A: *Encyclopaedia Judaica.* Vol. 7. Jerusalem: Keter, col. 271-272.

LÓPEZ DE MENESES, Amada (1956). *Documentos acerca de la peste negra en los dominios de la Corona de Aragón.* Saragossa: Imprenta Heraldo de Aragón.

— (1959a). «Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348». *Sefarad*, vol. 19, núm. 1, p. 92-131.

— (1959b). «Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348. Apéndices. (Documentos inéditos.)». *Sefarad*, vol. 19, núm. 2, p. 321-364.

MAGDALENA NOM DE DÉU, Josep Ramon (1987). «Etimologia no semítica de "call"». *Calls*, núm. 2, p. 7-16.

MUNTANÉ I SANTIVERI, Josep Xavier (2006a). «Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrrrega a través dels llibres d'estimes». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 19, p. 106-123.

— (2006b). *Fons per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrrrega. Documents i regesta.* Barcelona: PPU.

— (2007). «Proposta d'ubicació del fossar dels jueus de la vila de Tàrrrega a partir dels testimonis documentals continguts en els llibres d'estimes (1501-1510)». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 20, p. 103-118.

— (2008). «L'alimentació a l'aljama medieval de Tàrrrega». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 22, p. 105-127.

RIERA I SANS, Jaume (1986). «Pròleg». *Calls*, núm. 1, p. 5-6.

SEGARRA I MALLA, Josep (1984). *Història de Tàrrrega amb els seus costums i tradicions.* Vol. I. Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell.

YDIT, Meir (1978). «Av, the Ninth of». A: *Encyclopaedia Judaica.* Vol. 3. Jerusalem: Keter, col. 936-940.

